વીર સંવત ૨૪૯૨, ફાગણ વદ ૧૧, ગુરુવાર
તા. ૧૭-૦૩-૧૯૬૬
ગાથા–૪ થી ૬. પ્રવચન નં. ૩

'પૂજ્યપાદસ્વામી' પહેલા થયા છે. એમણે 'ઇષ્ટોપદેશ' રચ્યું. ગાથા ચોથી ચાલે છે ને? ચોથીનું થોડું નીચે છે, જુઓ! **'શ્લોકકી નીચેકી પંક્તિમેં ઉપરિલિખિત ભાવકો દૃષ્ટાન્ત દ્વારા સમજાતે હૈં :–'** શું કહે છે એમાં જરી, કે આ આત્મા છે ને આત્મા. સર્વજ્ઞ ભગવાન તીર્થંકર પરમેશ્વરે જે આ આત્મા છે એ ભગવાને જોયો છે એ આત્મા તો આનંદ અને શુદ્ધોપયોગ જ્ઞાનમય આત્મા છે. સમજાય છે કાંઈ? આત્મા જેને કહીએ એ તો **'सव्वण्हुणाणदिट्ठो जीवो उवओगलक्खणो णिच्चं।'** ('સમયસાર' ગાથા–૨૪). સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર તીર્થંકરદેવે આત્માને જ્ઞાન અને આનંદમય જોયો છે. આ શરીર, વાણી, મન તો બધા જડ માટી છે. પુણ્ય-પાપના ભાવ થાય એ આસ્રવ છે, વિકાર છે, આસ્રવતત્ત્વ છે. ભગવાનઆત્મા ભગવાને જોયો એ તો શુદ્ધ જ્ઞાનાનંદ સ્વરૂપ છે.

(અહીંયાં) કહે છે કે, એનું જે ધ્યાન કરે અંતર દૃષ્ટિ ને જ્ઞાન (કરે) એને મુક્તિ મળે. અને એને સ્વર્ગ (મળવું) તો સહેલું છે એમ કહે છે. જે સો કોષ, ભારને સો ગાઉ લઈ જવાની તાકાત છે એ ભારવાહકને અડધો જોજન કે અડધો મણ લઈ જવું એ તો સહેલું છે. શું કીધું સમજાણું? સો મણ ભાર ઉપાડીને એક દિવસમાં ચાલ્યો જાય એને એક અડધા કલાકમાં, પા કલાકમાં અધમણ ઉપાડવું એ તો સહેલું છે.

એમ જેને આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપ આનંદમૂર્તિ આત્મા, આત્મામાં આનંદ શુદ્ધ સ્વરૂપ એની દૃષ્ટિ ને ધ્યાન કરતાં શુદ્ધતા સંવર-નિર્જરા થાય અને એને મુક્તિ મળે. પણ એ મુક્તિ મળ્યા પહેલા એને સાધારણ સ્વર્ગનું સુખ તો વચમાં આવે. કેમકે આત્માનું જે ધ્યાન કરતાં ગુણ-ગુણીના ભેદના વિકલ્પો ઉઠે અથવા અરિહંત ને સિદ્ધ પરમેશ્વર આમ કહે છે, આમ આત્માને (કહે છે) એવો જે વિકલ્પ ઉઠે એવા વિકલ્પમાં એને પુણ્ય બંધાય જાય. સમજાણું કાંઈ? તો સ્વર્ગ તો એને સાથમાં મળે જ. સો કળશી અનાજ થાય એને સો ગાડા ખડ થાય જ. અનાજ પાકે ને ખડ ન થાય એમ બને? હજી ખડ થયા હોય અને અનાજ ન હોય. તમારામાં ખડ કહે છે કે શું કહે છે? છપ્પનીયામાં આપણે થયું હતું ને? છપ્પનીયામાં બાંટા થયા હતા બાંટા. અનાજ નહોતું થયું, અનાજ ન પાક્યું પણ પાંચ-છ ઈંચ વરસાદ આવ્યો હતો. (સંવત) ૧૯૫૬–૫૬. ત્યારે તો દસ વર્ષની ઉંમર હતી. ૧૯૫૬ માં પણ ખબર હતી કે આ અનાજ પાક્યું નથી. પણ પાંચ-છ ઇંચ વરસાદ આવેલો એટલે થોડું

ખડ પાક્યું, ખડ. પણ જ્યાં અનાજ પાકે ત્યાં ખડ પાકે નહિ એમ બને? ન બને.

એમ જેને આત્માની શ્રદ્ધા ને ભાન વિના વ્રત આદિ પાળે તો એનાથી પુણ્ય બંધાય તો એને સ્વર્ગ આદિ મળે–એકલું ખડ મળે, ખડ. સમજાણું કાંઈ? ઇ સાંભળ્યા હતા, ભાઈ! એ વખતે, હોં! કે બાંટા થયા છે એવું તે દિ' સાંભળતા હતા. તે દિ' દસ વર્ષની ઉંમર હતી. ૧૯૫૬ ની સાલ. લોકો કહેતા. એ.. 'ભગવાનભાઈ!' ૬૬ વર્ષ પહેલાની વાત છે. ત્યારે કહેતા કે, વરસાદ બહુ થોડો છે એટલે અનાજ પાક્યું નથી પણ થોડુ ઘણું ખડ થયું છે રીતસરનું, રીતસર. બહુ નહિ પાછું. સાધારણ બાંટા કહેતા.

એમ આત્માના ધ્યાન વિના, ભગવાન પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર દેવ કહે છે એવો આ આત્મા એની અંતર સમ્યગ્દર્શન ને જ્ઞાન વિના એકલા વ્રત આદિ પાળે, પૂજા તથા ભક્તિ આદિ કરે (તો) પુણ્ય બંધાય જાય. ખડ થાય, ખડ. એને મોક્ષ ન મળે, એને અનાજના કણસલા પાકે નહિ. 'વસંતલાલજી!' આ છપ્પનીયામાં ભાઈ! વરસાદ નહોતો, પછી ૧૯૫૭માં બહુ વરસાદ હતો. પછી ૧૯૫૭માં ઘણો વરસાદ હતો. ધાનનું બહુ ખ્યાલ નથી. આપણું બહું ધ્યાન નહિ ને. ભણવા વખતનું ધ્યાન હતું. બહુ વરસાદ થયો પણ ત્યારે નાની ઉંમર (અને) બહુ ધ્યાન કાંઈ નહિ, આપણે ભણવામાં ધ્યાન હોયને ત્યારે તો? અગિયાર વર્ષનો. ૧૯૫૭ની સાલ. અનાજ પણ એટલું (થાય) અને ખડ પણ એટલું (થાય).

એમ આત્મામાં સુકાળ પાકે. આહાહા..! આત્મા જ્ઞાનાનંદ શુદ્ધ આનંદ સ્વરૂપ દુઃખ રહિત, વિકાર રહિત, શરીર-કર્મ રહિત એવો આત્મા, એની જેને અંતર સમ્યગ્દર્શનની આત્મ ભક્તિ થઈ, આત્મભક્તિની વાત છે. 'જમુભાઈ'! સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર તીર્થંકરદેવે કહેલો આત્મા, હોં! એ સિવાય અજ્ઞાનીઓ આત્મા કહે કે આવો આત્મા, આત્મા એ નહિ. સર્વજ્ઞ પ્રભુ વીતરાગદેવે એક સમયમાં ત્રણકાળ, ત્રણલોક જોયા એવા પરમેશ્વરની વાણીમાં જે આત્મા આવ્યો એવા આત્માને જાણે અને અનુભવે તેને સમ્યગ્દર્શન થાય. એ ભક્તિ થાય. 'જમુભાઈ!' આહાહા..!

કહે છે કે, અરે..! જેને આત્માની ભક્તિ એટલે દૃષ્ટિ ને સમ્યગ્દર્શન નથી એવા એકલા વ્રત આદિ, તપ આદિ ક્રિયા કરે (તો) શુભભાવથી એને સ્વર્ગ આદિ મળે પણ પાછું એમાં સુખ માને. મિથ્યાદૃષ્ટિ તો સ્વર્ગમાં સુખ માને, ધૂળમાં સુખ માને.

મુમુક્ષુ :– માનવું જ પડે ને!

ઉત્તર :– શું માને? ધૂળ. એ.. 'જેચંદભાઈ! !' કહે છે, માનવું પડે ને! એમ કહે છે. ધૂળમાં પણ સુખ નથી. સ્વર્ગમાં સુખ છે? આ હમણા આગળ વધારે કહેશે. સ્વર્ગમાં પણ નથી અને આ ધૂળમાં પાંચ-પચાસ લાખ પૈસા એમાં પૈસામાં–ધૂળમાં સુખ છે? મમતામાં મૂઢ થઈને માને છે. અહીં વાસના કહેશે.

આત્મામાં આનંદ છે. સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ આત્મા શાશ્વત આનંદની મૂર્તિ આત્મા છે.

આત્મામાં આનંદ છે. એની આનંદની ખબર નથી. ભગવાન તો આત્મામાં આનંદ કહે છે અને આ માને છે કે પૈસામાં ને ધૂળમાં ને બાયડીમાં ને આ સ્વર્ગમાં (સુખ છે). એય! 'દેવાનુપ્રિયા'! આ તમારા વતી દલીલ કરે છે. હાય..! હાય...! શું કરવું શું? આમ જુઓને તમારી ભાભીને કાલે પૂછ્યું હતું, કેમ છે બેન? એ શરીર એનું કામ કર્યા કરે. એવો જવાબ પણ તમારો સરખો નથી આવતો. કાલે ભાઈ! બેન પાસે ગયા હતા ને? માંદા છે ને? 'મણિભાઈ'ના વહુ. ત્યાં ગયા હતા. ત્યાં આવ્યા હતા. કેમ છે બેન? (તો કહ્યું) ઇ તો એનું કામ કર્યા કરે. આ શરીર માટી છે, જડ પુદ્‌ગલ છે. ઇ પુદ્‌ગલ અજીવ તત્ત્વ છે. તો અજીવ તત્ત્વની દશા અજીવથી થયા કરે છે. શું આત્માને આધીન છે? (નહિ.) આત્માને રાખે તો રહે એમ છે આ?

મોટા મહારાજા, રાજા ઘણા એના રખવાળા હોય. દેવને ઘણા રખવાળા હોય, લ્યોને! આયુસ્થિતિ પૂરી થાય તો ફટ દઈને દેહ છૂટી જાય. ઇ છુટી જાય. અહીં ક્યાં આત્મા હતો? આ તો માટી-ધૂળ છે. અજીવ તત્ત્વ છે. એને સંભાળ કરે રહેતા હશે? 'મોહનભાઈ!' કેમ હશે? ધ્યાન રાખજો! આ ટાંગો તૂટી ગયો. આમ ટાંગો થઈ ગયો. ત્રણ દિ' તો અસાધ્ય થઈ ગયા હતા. પુદ્‌ગલ છે, બાપુ! આ તો અજીવ છે, ભાઈ! તું તો આત્મા છો. આત્મા તો જ્ઞાન અને આનંદ છે. એનામાં એની ભક્તિ કર્યે, એની શ્રદ્ધા કર્યે તો સંવર થાય, નિર્જરા થાય, મુક્તિ થાય અને વચ્ચે ગુણ-ગુણીનો ભેદનો વિકલ્પ (ઉઠે કે) પરમેશ્વરે આત્મા આવો કહ્યો છે. એવું પહેલું સ્મરણ આવે એવા વિકલ્પમાં પુણ્ય બંધાય જાય. કે જે પુણ્યમાં એને સ્વર્ગ તો સહેજે મળી જાય. પણ એ સ્વર્ગમાં સમ્યગ્દષ્ટિ-ધર્મી સુખ માનતો નથી. આહાહા..! અરે..! કાંઈ ખબર ન મળે.

આ મનુષ્ય દેહ અનંતકાળે માંડ મળ્યો. એમાં શું કરવાનું છે એ સમજે નહિ અને એમ ને એમ કષાય કરીને કષાય રાગ-દ્વેષ કરીને હોળી (સળગાવીને) ભીખારી ચાલ્યા જાય. જેમ ગલુડીયા મરે; ગલુડીયા સમજાય છે? કુત્તિકા બચ્ચા. એમ આ ગલુડીયા (પાસે) પાંચ-દસ લાખ રૂપિયા હોય, ધૂળ જેવા ગલુડીયા જેવા ભીખારી થઈને મરીને ચાલ્યા જાય. 'મલૂપચંદભાઈ! !'

અહીં કહે છે, **'દેખો જો ભારકો ઢોનેવાલા અપને ભારકો દો કોસતક આસાની ઔર શીઘ્રતાકે સાથ લે જા સકતા હૈ,...'** છે દાખલો? દાખલો આપે છે. ભારને લેનારો મજુર જે ભારને બે કોષ સુધી સહેલાઈથી, સહેજે સહેજે શીઘ્રતાથી, ઉતાવળથી આમ લઈ જાય છે. **'તો ક્યા વહ અપને ભારકો આધા કોસ લે જાતે હુએ ખિન્ન હોગા?'** એને એક અડધો કોસ લઈ જવામાં શું ખેદ થશે? લઠ જેવું શરીર હોય ને બે મણ, અધ મણ માથે ઉપાડવું હોય તો હરેરાટ ચાલ્યો જોય એ તો, દોડતો ચાલ્યો જાય. સમજાય છે?

'ભારકો લે જાતે હુએ ખિન્ન ન હોગા.' ભારને ઉપાડવાથી ખેદ કરશે નહિ. આ દૃષ્ટાંત

(થયો). **'બડી શક્તિકે રહને યા પાયે જાનેપર...'** જ્યાં ભગવાનઆત્મા પોતાના શુદ્ધ સ્વભાવની શ્રદ્ધા, શુદ્ધોપયોગની શ્રદ્ધા, જ્ઞાન ને ચારિત્રમાં રમતો હોય એટલી જેને પુરુષાર્થની તાકાત છે (તેને) **'અલ્પ શક્તિકા પાયા જાના તો સહજ (સ્વાભાવિક) હી હૈ.'** એમાં સ્વર્ગનો પુરુષાર્થ તો સાધારણ અંદર આવી જાય છે. ઓહોહો..! સમજાણું કાંઈ? શુદ્ધોપયોગનો પુરુષાર્થ જ્યાં તાકાત અંદર આત્મા ધરાવે છે, મૂળ તો એમ કહે છે, ભાઈ! સમજાણું કાંઈ?

ભગવાનઆત્મા જ્ઞાન ને આનંદની મૂર્તિ પરમેશ્વરે કહી ને જોઈ ને જાણી. એમ જેણે અંતરમાં આત્માને અતીન્દ્રિય આનંદની મૂર્તિ છે એવો શુદ્ધોપયોગનો આચરણ પર્યાય પ્રગટ કર્યો એને કહે છે કે, શુભ ઉપયોગરૂપી આચરણ તો વચ્ચે સાધારણ હળવો માર્ગ તો આવ્યા વિના રહેશે નહિ. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? 'જમુભાઈ!'

મુમુક્ષુ :– ...

ઉત્તર :– હવે ઇ ભાઈ તો જોડી સાથે જ પડ્યો હોય. કીધું ને. એને બોલાવવા ન પડે.

કહે છે, ભારનો લેનારો બે ગાઉમાં... સમજાય છે? જે ભાર લઈ જાય તે પણ શીઘ્રતાથી આમ દોડતા લઈ જાય. એ આશાનીથી અને શીઘ્રતા બે. આશાનીથી એટલે સુખે સુખે અને શીઘ્રતા એટલે ઉતાવળથી એકદમ લઈ જાય. એને કાંઈ ભાર ન લાગે. તો શું તેને અડધો કોષ લઈ જવામાં ખેદ થશે. નહિ. એમ **'બડી શક્તિકે રહને યા પાયે જાનેપર અલ્પ શક્તિકા પાયા જાના તો સહજ (સ્વાભાવિક) હી હૈ.'** ભગવાનઆત્મા, એની આત્માની ભક્તિ. જેને અંતર સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન જાગ્યું એ આત્માની ભક્તિ થઈ. એને પરમેશ્વરની ભક્તિનો શુભરાગ આવે છે, ગુણ-ગુણી ભેદનો રાગ હોય છે. પરમેશ્વર આમ કહેતા, આ આત્માનું સ્વરૂપ ભગવાને આમ કહ્યું છે કે કેવળજ્ઞાન આમ પમાય છે એવા વિકલ્પો ધર્મી જીવને આત્માના અંતર પુરુષાર્થ કરવામાં આવો વિકલ્પ આવે છે. એ વિકલ્પમાં એને સાધારણ પુણ્ય બંધાય અને સ્વર્ગ તો સહેજે મળી જાય છે. મોક્ષ જેને મળવો સહેલો છે પછી સ્વર્ગ મળવું તો ક્યાં મોંઘુ છે? કહે છે. સમજાણું કાંઈ? **'સહજ (સ્વાભાવિક) હી હૈ.'** એનો દોહો કર્યો (છે), લ્યો!

दोहा - आत्मभाव यदि मोक्षप्रद, स्वर्ग है कितनी दूर।
दोय कोस जो ले चले, आध कोस सुख पूर।।४।।

'આત્મભાવ યદિ મોક્ષપ્રદ...' ભગવાનઆત્મા, એના અંતર શુદ્ધ આનંદ સ્વરૂપની દૃષ્ટિ કરતાં, જ્ઞાન કરતાં જેને મોક્ષપ્રદ જ્યાં સહેલું છે. **'આત્મભાવ યદિ મોક્ષપ્રદ'** આત્માના શુદ્ધ સ્વભાવના ઉપયોગથી, દૃષ્ટિથી, જ્ઞાનથી એને મોક્ષપ્રદ તો સહેલું–સહેલું છે. તો **'સ્વર્ગ હૈ કિતની દૂર.'** મોક્ષ જનાર આત્માર્થી, આત્મ ભક્તિવાળાને સ્વર્ગ તો વચમાં સાધારણ આવશે. કહો, 'વસંતીલાલજી!' સમકિતી જીવ મરીને સ્વર્ગમાં જ જાય. આત્માના શુદ્ધ શ્રદ્ધા અને જ્ઞાન, ભગવાન કહે છે તેવી દૃષ્ટિ કરે એ જીવ મરીને અત્યારે સ્વર્ગમાં જ જાય. અત્યારે

કેવળજ્ઞાન છે નહિ. સમજાય છે કાંઈ?

આત્માની જેને શ્રદ્ધા ને ભાન કર્યાં છે તે (સ્વર્ગમાં જ જાય). ભાન કર્યા વિના એકલા અજ્ઞાનીઓ વ્રત ને તપ ને ક્રિયા-કાંડ, દાન, દયા આદિ કરે તો એ થોડું ખડ બાંધે, સાધારણ સ્વર્ગ જાય. એને ધર્મ થાય નહિ, એને મુક્તિ થાય નહિ, એને સંવર-નિર્જરા થાય નહિ. સમજાણું કાંઈ? આહાહા..!

જેને **'આત્મભાવ યદિ મોક્ષપ્રદ,'** ભગવાનઆત્મા ચૈતન્યસૂર્ય બિરાજમાન પ્રભુ આત્મા પોતે છે આ આત્મા. ચૈતન્યનો સૂર્ય! એવા ચૈતન્યની જેણે ભક્તિ કરી ને વિકારની ભક્તિ દૃષ્ટિમાંથી છોડી દીધી. શું કીધું સમજાણું? એણે શુભભાવ આવે એની ભક્તિ છોડી દીધી છે. શુભભાવ આવે ખરો (પણ) રુચિ છે નહિ. અજ્ઞાનીને શુભભાવ આવે એમાં રુચિ છે. શુભભાવ થાય એમાં રુચિ છે કે અમે પુણ્ય બાંધશું ને અમે સ્વર્ગમાં જાશું ને અમે પછી અવતાર લેશું તો પછી માણસ થાશું, શેઠીયા થાશું પછી ભગવાન પાસે જાશું. સમજાય છે કાંઈ? એને આત્માનું ભાન નથી.

ધર્મી સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવને તો આત્માનું ભાન છે. અરે..! હું આત્મા છું ને! મારો તો જ્ઞાન ને આનંદ સ્વભાવ છે ને! મારો આનંદ ક્યાંય બહારમાં નથી. ભલે ગૃહસ્થાશ્રમમાં સમકિતી હો, હજારો રાણીઓ હો. સંસારમાં તીર્થંકર ભગવાન 'અરનાથ', 'કુંથુનાથ', 'શાંતિનાથ' ચક્રવર્તી હતા ને? છન્નુ હજાર રાણીઓ હતી. અંતરમાં આનંદ માનતા. પરમાં નથી. આનંદ તો મારામાં છે. આ જરીક આસક્તિનો રાગ આવે છે. એ દુઃખ છે... દુઃખ છે... દુઃખ છે. સમજાણું કાંઈ ? આહાહા..!

કહે છે, **'આત્મભાવ યદિ મોક્ષપ્રદ, સ્વર્ગ હૈ કિતની દૂર.'** એને સ્વર્ગ જાવું એ કેટલું દૂર પડે? એ તો તદ્દન નજીકમાં હોય છે. **'દોય કોસ જો લે ચલે, આધ કોસ સુખ પૂર.'** સુખ પૂર.

'ઇસ પ્રકારસે આત્મ-શક્તિકો જબ કિ સ્વર્ગ-સુખોંકા કારણ બતલા દિયા ગયા...' આત્મ શક્તિને (કારણ) બતાવ્યું છે એનો અર્થ શું? કે આત્માની ભક્તિનો સ્વરૂપ શ્રદ્ધા, જ્ઞાન થતાં અંદર હજી શુભરાગ આવ્યા વિના (રહેતો નથી). આત્મા છે. જ્યારે ધ્યાન કરવા બેસે, પહેલું ભાન તો થયું હોય, પણ જ્યારે સ્થિર થવા બેસે ત્યારે એને (વિકલ્પ આવે) કે આ આત્મા (છે), આ ચિદાનંદ છે, આ શુદ્ધ છે, પૂર્ણ છે, આ સામાન્ય છે. એવો જે વિકલ્પ ઉઠે છે એ આત્મધ્યાનીને એવા વિકલ્પમાં સ્વર્ગનું સાધન થઈ ગયું છે. એ શુભરાગ સ્વર્ગનું સાધન થાય છે. સમજાણું? **'તબ શિષ્ય પુનઃ કુતૂહલકી નિવૃત્તિકે લિયે પૂછતા હૈ કિ 'સ્વર્ગમેં જાનેવાલોંકો ક્યા ફલ મિલતા હૈ?''** સમજાણું ? **'આચાર્ય ઇસકા સ્પષ્ટ રીતિસે ઉત્તર દેતે હુએ લિખતે હૈં–'**

आचार्य इसका स्पष्ट रीतिसे उत्तर देते हुए लिखते हैं -

हृषीकजमनातङ्क दीर्घकालोपलालितम्।
नाके नाकौकसा सौख्यं, नाके नाकौकसाभिव।।५।।

अर्थ :- स्वर्गमें निवास करनेवाले जीवोंको स्वर्गमें वैसा ही सुख होता है, जैसा कि स्वर्गमें रहनेवालों (देवों) को हुआ करता है, अर्थात् स्वर्गमें रहनेवाले देवोंका ऐसा अनुपमेय (उपमा रहित) सुख हुआ करता है कि उस सरीखा अन्य सुख बतलाना कठिन ही है। वह सुख इन्द्रियोंसे पैदा होनेवाला आतंकसे रहित और दीर्घ कालतक बना रहनेवाला होता है।

विषदार्थ :- हे बालक! स्वर्गमें निवास करनेवालोंको न कि स्वर्गमें पैदा होनेवाले ऐकेन्द्रियादि जीवोंको। स्वर्गमें, न कि क्रीड़ादिकके वशसे रमणीक पर्वतादिकमें ऐसा सुख होता है, जो चाहनेके अनन्तर ही अपने विषयको अनुभव करनेवाली स्पर्शनादिक इन्द्रियोंसे सर्वांगीण हर्षके रूपमें उत्पन्न हो जाता है। तथा जो आतंक (शत्रु आदिकोंके द्वारा किये गये चित्तक्षोभ)से भी रहित होता है, अर्थात् वह सुख राज्यादिकके सुखके समान आतंकसहित नहीं होता है। वह सुख भोगभूमिमें उत्पन्न हुए सुखकी तरह थोड़े कालपर्यन्त भोगनेमें आनेवाला भी नहीं है। वह तो उल्टा, सागरोपम कालतक, आज्ञामें रहनेवाले देव देवियोंके द्वारा की गई सेवाओंसे समय समय बढ़ा चढ़ा ही पाया जाता है।

`स्वर्गमें निवास करनेवाले प्राणियोंका (देवोंको) सुख स्वर्गवासी देवोंके समान ही हुआ करता है।' इस प्रकारसे कहने या वर्णन करनेका प्रयोजन यही है कि वह सुख अनन्योपम है। अर्थात् उसकी उपमा किसी दूसरेको नहीं दी जा सकती है। लोकमें भी जब किसी चीज़की अति हो जाती है, तो उसके द्योतन करनेके लिए ऐसा ही कथन किया जाता है, जैसे `भैया! राम रावणका युद्ध तो राम रावणके युद्ध समान ही था। रामरावणयोर्युद्धं रामरावणयोरिव।'

अर्थात्, इस पंक्तिमें युद्ध सम्बन्धी भयंकरताकी पराकाष्ठाको जैसा द्योतित किया गया है। ऐसा ही सुखके विषयमें चाहिये।।५।।

दोहा - इन्द्रियजन्य निरोगमय, दीर्घकाल तक भोग्य।
स्वर्गवासि देवानिको, सुख उनही के योग्य।।५।।

शंका :- इस समाधानको सुन शिष्यको पुनःशंका हुई और वह कहने लगा- `भगवन्! न केवल मोक्षमें, किन्तु यदि स्वर्गमें भी, मनुष्यादिकोंसे बढ़कर उत्कृष्ट सुख पाया जाता है, तो फिर `मुझे मोक्षकी प्राप्ति हो जावे' इस प्रकारकी प्रार्थना करनेसे क्या लाभ?'

हृषीकजमनातङ्क दीर्घकालोपलालितम्।
नाके नाकौकसा सौख्यं, नाके नाकौकसाभिव।।५।।

'અર્થ :- સ્વર્ગમેં નિવાસ કરનેવાલે જીવોંકો સ્વર્ગમેં વૈસા હી સુખ હોતા હૈ, જૈસા કિ સ્વર્ગમેં રહનેવાલેં (દેવોં) કો હુઆ કરતા હૈ,...' એમ કહે છે કે, દેવને દેવ જેવું સુખ છે. એટલે કે ઇન્દ્રિયજન્યના સુખવાળાને ઇન્દ્રિયજન્ય સુખ (છે), મૂળ તો એમ કહેવું છે, ભાઈ! આત્માનું જે અતીન્દ્રિય સુખ છે એવું દેહમાં સુખ નથી. સમજાય છે કાંઈ? અતીન્દ્રિય આત્માનું સુખ છે. આત્મા મન ને વાણી ને રાગથી ભિન્ન પાડી અને જે આત્માનો અતીન્દ્રિય આનંદ આવે એવો અતીન્દ્રિય આનંદ સ્વર્ગમાં નથી, સ્વર્ગની સુખની દશામાં (નથી). સમજાણું કાંઈ? સ્વર્ગમાં જાય તો સુખ કેવું થાય? એમ પૂછે છે. કે એના જેવું થાય. ઉપમા આપવી છે. શું આપવી? અતીન્દ્રિય સુખ તો ત્યાં નથી. આ ઇન્દ્રિયજન્યવાળાને ઇન્દ્રિયજન્ય સુખ મળે. આહાહા..!

'અર્થાત્ સ્વર્ગમેં રહનેવાલે દેવોંકા ઐસા અનુપમેય (ઉપમારહિત) સુખ હુઆ કરતા હૈ...' જરીક મનુષ્ય કરતાં એના સુખનું વર્ણન વધારે કરે છે. **'(ઉપમારહિત) સુખ હુઆ કરતા હૈ...'** એને ઉપમા નથી. સ્વર્ગના જીવને એટલું સુખ છે. **'ઉસ સરીખા અન્ય સુખ બતલાના કઠિન હી હૈ.'** એના જેવું સુખ બીજા ઇન્દ્રિયોમાં, મનુષ્યપણામાં છે નહિ. મનુષ્યપણાની અપેક્ષાએ વાત છે, હોં! અતીન્દ્રિય સુખની અપેક્ષાએ વાત નથી. ઇન્દ્રિયસુખ જે મનુષ્યપણામાં છે એના કરતાં દેવનું સુખ (અધિક છે). ઘણા શુભભાવ થયા હોય છે ને? શુભભાવ. અશુભભાવ કરે તો પાપ બાંધે. હિંસા, જૂઠું, ચોરી, વિષય, ભોગ, વાસના પાપ (પરિણામ છે) અને આ પુણ્ય શુભભાવ થાય તો એમાં પુણ્ય બાંધે. શુદ્ધોપયોગ કરે તો એમાં નિર્જરા ને મુક્તિનું કારણ થાય. સમજાણું કાંઈ? તો કહે છે, એનું સુખ તો (એવું છે કે તેને) ઇન્દ્રિયના મનુષ્યના સુખની ઉપમા ન આપી શકાય, એમ કહે છે. આ ઇન્દ્રિયના સુખની ઉપમા, હોં! ત્યાં અતીન્દ્રિય સુખ તો છે જ નહિ. અને **'ઉસ સરીખા અન્ય સુખ બતલાના કઠિન હી હૈ.'** કારણ કે ઇન્દ્રિયનું સુખ સ્વર્ગને મળે એવું બીજે મનુષ્યપણામાં નથી.

'વહ સુખ ઇન્દ્રિયોંસે પૈદા હોનેવાલા આતંકસે રહિત...' એનામાં વિઘન નથી. સ્વર્ગના સુખને વિઘન નથી. અહીં તો વિઘન આવે. રાજ આદિના સુખ હોય તો બીજો રાજા આવીને નડે, શત્રુ નડે, વીર નડે. ખુલાસો કરશે, હોં! **'આતંકસે રહિત ઔર દીર્ઘ કાલતક બના રહનેવાલા હોતા હૈ.'** સ્વર્ગમાં સુખ તો સાગરોપમ સુધી રહે. સાગરોપમ! એક સાગર કોને કહે? એક સાગરોપમમાં દસ ક્રોડાક્રોડી પલ્યોપમ જાય અને એક પલ્યોપમમાં અસંખ્યાતા અબજ વર્ષ જાય. સમજાણું? પલ્યોપમ ને સાગરોપમ સાંભળ્યું છે કે નહિ? નથી સાંભળ્યું? પૈસામાં સાંભળ્યું છે? ભગવાન પરમેશ્વર કહે છે કે, ઘણાને સ્વર્ગમાં સુખ સાગરોપમનું હોય. સાગર એટલે દરિયો. દરિયાના જેમ બિંદુનો પાર નહિ એમ આ વર્ષનો એને પાર નહિ.

એટલું પુણ્ય બંધાય અને સ્વર્ગમાં જાય. અને એક સાગરોપમમાં દસ ક્રોડાક્રોડી પલ્યોપમ (જાય) અને એક પલ્યોપમમાં અસંખ્યાતા અબજ વર્ષ જાય.

પહેલો દેવલોક છે ને? સુધર્મ દેવલોક. આ ચંદ્ર, સૂર્ય તો જ્યોતિષ છે. ઉપર સુધર્મ દેવલોક છે. દેવલોકના નામ આવડે છે કે નહિ? 'ભગવાનભાઈ!'?. ખામણામાં આવે છે. તમારે આવે છે કે નહિ? પહેલું સુધર્મ દેવલોક, બીજું ઇશાન દેવલોક. નામ તો આવે ખામણામાં. કોણ જાણે શું હશે? સમજાણું કાંઈ? પહેલું સુધર્મ દેવલોક છે. ત્યાં બત્રીસ લાખ વિમાન છે. એનો ઇન્દ્ર–શક્રેન્દ્ર સાહેબ એનો નાથ–રાજા છે. ઇન્દ્ર છે, એકાવતારી છે, એક ભવે મોક્ષ જનાર છે અને એની ઇન્દ્રાણી પણ એક ભલે મોક્ષ જનારી છે, અત્યારે છે. સુધર્મ, ઇશાન ઇન્દ્ર આદિ એકાવતારી જીવો છે. સુધર્મની જે રાણી–દેવી છે એ પણ એકાવતારી છે. બેય ન્યાંથી મનુષ્ય થઈને મોક્ષ જવાના છે. અત્યારે શક્રેન્દ્ર સુધર્મ દેવલોકમાં છે. સમજાય છે કાંઈ?

ભગવાનઆત્માના ભક્ત છે અને ભગવાનના ભક્ત છે. બેય આત્માના ભગત છે અને આમ ભગવાનના ભગત છે. ભગવાનના પણ ભગત છે. એક સુધર્મ દેવલોકના એક ભવમાં મહાવિદેહના અસંખ્ય તીર્થંકરના એ જન્મ મહોત્સવ ને કેવળ મહોત્સવ કરે. મહાવિદેહના, હોં! અહીંનું નહિ. અહીં તો એક દસ ક્રોડાક્રોડી સાગરોપમમાં એક ચોવીસી થાય. એક ચોવીસીમાં એવા તો ઘણા ઇન્દ્રો થઈ જાય. પણ ત્યાં બે સાગરની સ્થિતિ છે. આત્માની ભક્તિ છે અને ભગવાનની ભક્તિ (છે). ભગવાન પાસે જાય. મહાવિદેહક્ષેત્રમાં ભગવાન જન્મે. મહાવિદેહમાં અત્યારે 'સીમંધર' પરમાત્મા તીર્થંકરપણે સમવસરણમાં બિરાજે છે. કરોડ પૂર્વનું આયુષ્ય, પાંચસો ધનુષ્યનો દેહ (છે). જમીન ઉપર મનુષ્યપણે બિરાજમાન છે. સમવસરણ (છે). ઇન્દ્રો ત્યાં જાય છે. એ ઇન્દ્રના એક ભવમાં અસંખ્યાતા એવા તીર્થંકરના જન્મ, દીક્ષા, કેવળ ને નિર્વાણ મહોત્સવ કરે. એવી ભક્તિનો શુભભાવ હોય અને આત્મ ભક્તિ પણ સાથે છે. ત્યાં સ્વર્ગમાં એને બેય છે. સમજાણું કાંઈ?

આ તો ભક્તિ કરીને ગયા છે. આત્માની ભક્તિ–અનુભવ દૃષ્ટિ કરીને સ્વર્ગમાં ગયા છે. એના શુભભાવનું ફળ મોટું બબ્બે સાગરનું આખું (આયુષ્ય છે). એ સુખ તો... આગળ કહેશે, હોં! વાસના. અજ્ઞાનીએ માન્યું. જ્ઞાની એને (સુખ) માને નહિ. ઇ કહેશે પાછું.

મુમુક્ષુ :– પહેલા સારું કહીને પછી ખરાબ કહે.

ઉત્તર :– એ સારું નહિ, એની વ્યાખ્યા બતાવે છે. મનુષ્યના સુખ કરતાં એની સગવડતા વધારે છે એટલું. ન્યાં પણ એની એ ધોળી ધૂળ છે, બધી એની એ છે. ન્યાં કાંઈ અમૃત નથી, અમૃત તો આત્મામાં છે. સમજાણું કાંઈ? પણ આ મનુષ્યના પ્રાણીઓ(ને) બહુ વિઘનવાળા અને અલ્પકાળના સુખ (હોય છે) એ કરતાં ત્યાં વિઘન વિનાના અને ઘણા કાળના (હોય છે). એ વ્યાખ્યા અપેક્ષાએ સારા કહે છે. બાકી અજ્ઞાની એને સુખ માને છે. સમ્યગ્દૃષ્ટિ

એને સુખ માનતો નથી. જે આત્માની શ્રદ્ધા, જ્ઞાન લઈને ત્યાં ગયા એ સુખમાં એને સુખ માનતો જ નથી. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ?

'વિશદાર્થ :– હે બાલક!' વિશેષ અર્થ કરે છે. છે ને? **'સ્વર્ગમેં નિવાસ કરનેવાલોંકો ન કિ સ્વર્ગમેં પૈદા હોનેવાલે એકેન્દ્રિય જીવોંકો.'** શું કહે છે? સ્વર્ગમાં તો એકેન્દ્રિય પણ છે. સ્વર્ગ છે ને સુધર્મ દેવલોક આદિ? ત્યાં પૃથ્વીના એકેન્દ્રિય જીવ છે. એનું વૈમાન છે ને? વૈમાન. ત્યાં એકેન્દ્રિય જીવ છે. ત્યાં બીજા વનો છે. સમજ્યા ને? નાટકો છે. ત્યાં એકેન્દ્રિય આદિ જીવોને (સુખ) નહિ, ત્યાં ઉપજેલા એકેન્દ્રિયને નહિ. એ સ્વર્ગમાં નિવાસ કરવાવાળાને સુખ છે. આ મનુષ્ય કરતાં એને શુભ ઉપયોગનું સાધન સુખ મળેલું છે, એટલું (કહેવું) છે.

'સ્વર્ગમેં, ન કિ ક્રીડાદિકકે વશસે રમણીક પર્વતાદિકમેં ઐસા સુખ હોતા હૈ,...' સ્વર્ગમાં જ્યારે હોય ત્યારે મનુષ્ય કરતાં એને સુખ વધારે દેખાય છે. એ ક્રીડાદિકના વશે રમણીક પર્વતાદિકમાં જાય ત્યાં આવું સુખ હોતું નથી. ત્યાં કુતૂહલતાને જરીક એવું હોય છે ને? સ્વર્ગમાં રહેલા જીવને સુખ વધારે છે એમ કહેવું છે. **'જો ચાહનેકે અનન્તર હી અપને વિષયકો અનુભવ કરનેવાલી સ્પર્શનાદિક ઇન્દ્રિયોંસે સર્વાંગીણ હર્ષકે રૂપમેં ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ.'** સ્વર્ગના દેવને સુખ **'ચાહનેકે અનન્તર હી...'** ઇચ્છા થાય. વિષયનો અનુભવ કરનારી સ્પર્શનાદિક પાંચ ઇન્દ્રિયો. જુઓ! 'આદિ' છે ને? **'સર્વાંગીણ હર્ષકે રૂપમેં ઉત્પન્ન...'** આખા અંગથી એને હરખ-રાગ થાય છે. હરખ એટલે રાગ. એવું એ ઇન્દ્રિયોનું સુખ (છે). એ સમ્યગ્દૃષ્ટિ આત્માનું ભાન કરીને, દૃષ્ટિ-અનુભવ કરીને હજી શુભરાગ રહ્યો એથી સ્વર્ગમાં ગયા. એના સુખની વ્યાખ્યા બતાવે છે. સમજાણું કાંઈ? કહો, સમજાણું આમાં?

અહીં તો એક એક અંગને જરીક ઇન્દ્રિયનું સુખ લાગે, (એમ) અહીં કહે છે. ત્યાં તો પાંચે ઇન્દ્રિયનું, સર્વાંગીણ એમ કહે છે ને? પાંચે ઇન્દ્રિયનું સુખ–હરખ એને દેખાય છે. સમજાય છે?

મુમુક્ષુ :– દેખાય છે?

ઉત્તર :– દેખાય છે. બીજું શું છે ત્યાં? ધૂળ છે.

આત્મિક સુખ તો પરમાત્મા પોતે આત્મા અસંખ્ય પ્રદેશી અતીન્દ્રિય આનંદનો કંદ આત્મા બિરાજે છે. એમાં અંતરની એકાગ્રતાથી જે આનંદ આવે એવો આનંદ ત્રણકાળમાં બીજે સ્વર્ગમાં પણ નથી ને ચક્રવર્તીમાં પણ નથી ને ધૂળમાં પણ નથી, એના આબરુ ને કીર્તિના મોટા ઢગલા પડે એમાં પણ નથી. રાગ છે, રાગ છે, હર્ષ છે.

મુમુક્ષુ :– ત્યાં તો ખાવાનું પણ નથી.

ઉત્તર :– ખાવાનું શું કામ છે ત્યાં? હજારો વર્ષે ઇચ્છા થાય તો તૃપ્તિ થાય છે. કંઠમાંથી અમૃત ઝરે છે. હજારો વર્ષે ઇચ્છા થાય ત્યાં કંઠમાંથી અમૃત ઝરે. તૃપ્ત... તૃપ્ત થઈ જાય. અમૃત એટલે ધૂળ, હોં! આપણે અમી નથી કહેતા? અમી. બહુ લુખ્ખુ મોઢું થઈ જાય. અમી

કહે છે. એને બહુ અમી આવે. બહુ પુણ્ય કરેલા છે ને! એટલે ઇચ્છા થાય ત્યાં અમૃત (ઝરે). એ આત્માનું અમૃત નહિ. આહાહા..!

સમ્યગ્દષ્ટિ ધર્મી ગૃહસ્થાશ્રમમાં હોય એને પણ આત્માના સમ્યગ્દર્શનનો અતીન્દ્રિય સ્વાદ જે આવે એવો સ્વાદ ઇન્દ્રિયના વિષયમાં ઝેર જેમાં વિષયમાં એ સ્વાદ હોતો નથી. સમજાણું કાંઈ? એ મનુષ્યના વિષયના સુખમાં છે એના કરતાં કંઈક ઠીક છે એમ બતાવીને પછી કહે છે કે, વાસનાનું સુખ સંસારનું છે. અજ્ઞાનીએ માની લીધેલી વાસના છે કે આમાં સુખ છે. (બાકી) સુખ-બુખ છે નહિ. આહાહા..!

'તથા જો આતંક (શત્રુ આદિકોંકે દ્વારા કિયે ગયે ચિત્તક્ષોભ) સે ભી રહિત હોતા હૈ,...' મનુષ્યમાં તો સુખ આદિ પાંચ-પચાસ લાખ હોય, રાજા હોય ત્યાં કોઈ શત્રુ આવે એય! ક્ષોભ થઈ જાય. શું થાશે? રાજનું શું થાશે? ફલાણું શું થાશે? પૈસાવાળાને લ્યોને. બે-પાંચ-દસ કરોડ આવ્યા હોય. સાચવવા કેમ? નાખવા કેમ? શું કરવું? કેમ કરવું? એને ઇ હોળી સળગતી જ હોય. કલ્પના!

મુમુક્ષુ :– એની વ્યવસ્થા કરે.

ઉત્તર :– વ્યવસ્થા કરવાનું શું છે? રાગ (છે). 'મલૂપચંદભાઈ!' શું હશે? અરે..! હોળી સળગતી હોય. આમથી આમ ને આમથી આમ ને આમથી આમ. હખ નથી, પૂછોને એના છોકરાને. પણ એને એના છોકરાની ખબર છે ને! એની પાસે બે કરોડ રૂપિયા છે. ઇ એક ફેરી બધું કહેતો હતો. ક્યાંય હખ (નથી). મારી પાસે તો બીજું શું કહે ત્યારે? ધૂળમાંય નથી તારા બે કરોડમાં, દસ કરોડમાં. માટી છે, ધૂળ છે. આહાહા..!

અહીં તો કહે છે, રાજાના સુખ પણ વિઘનવાળા છે. દેવના સુખ તે વિઘન વિનાના છે. એટલી વાત કરવી છે. છે તો ઇન્દ્રિયના સુખ, પણ મનુષ્યના રાજા આદિ(ના) સુખ (વિઘનવાળા છે). રાજા આદિ મોટા રાજા, જુઓ! સમજાણું? કેવો રાજા! જુઓને હમણાં એક મોટો નહોતો? એક કલાકમાં કેટલા લાખ? અઢી લાખ. એક કલાકમાં અઢી લાખની પેદાશ. ઉઠાડી મુક્યો, ઉઠાડી મુક્યો. જેને રાજમાં પેલું નીકળતું... શું કહેવાય? તેલ, તેલના કૂવા. એના બાપનું રાજ નાનું હતું પણ એના (રાજમાં) એવા પેટ્રોલના કૂવા નીકળ્યા (કે) એની કેટલી પેદાશ! કલાકના અઢી લાખની. એટલા ચોવીસ કલાક, એટલા મહિના ને એટલા વર્ષ... મોટા કરોડો.. કરોડો.. કરોડો.. રૂપિયાની (પેદાશ). એના કુટુંબીએ ફડાક દઈને ઉઠાડી મુક્યો. ઇ તો વિઘન અંદર (આવ્યા). બહારના સુખમાં શું છે? એ દેવના સુખને વિઘન નથી એમ કહેવું છે. દેવનું પુણ્યનું શુભભાવનું સુખ છે, એને જેટલો કાળ હોય છે તેટલો કાળ એને વિઘન વિનાનું હોય છે. એટલી વાત સિદ્ધ કરવી છે, હોં! આ મનુષ્યને તો ચિત્તનો ક્ષોભ થાય.

'અર્થાત્ વહ સુખ રાજ્યાદિકકે સુખકે સમાન આતંકસહિત નહીં હોતા હૈ.' લ્યો! ગાદીએ બેઠો હતો. આજના છાપામાં એવું સાંભળ્યું હતું કે એનો ભાઈ છે ઇ એને મારી નાખશે.

એની બહુ પીડા છે, દુઃખ (છે). આણે એના ભાઈને કાઢી મૂક્યો હતો. રોગ પણ ઘણા (હતા), સાત રોગ આવ્યા હતા. ધૂળમાંય (સુખ) નથી. મારો મફતનો માનીને (રખડે છે). કહે છે કે, એવી જ્યાં પ્રતિકૂળતા છે એવી પ્રતિકૂળતા સ્વર્ગમાં નથી. આત્માના ધ્યાન કરીને જેને જરીક શુભભાવ થયા છે એના પુણ્યમાં આવું સુખ ત્યાં હોય છે.

'વહ સુખ ભોગભૂમિમેં ઉત્પન્ન હુએ સુખકી તરહ થોડે કાલપર્યન્ત ભોગનેમેં આનેવાલા ભી નહીં હૈ.' જુઓ! બધી ઉપમા આપી છે. આ જુગલિયા છે ને? જુગલિયા. એ મેરુ પર્વતની પાસે દેવકુરુ, ઉત્તરકુરુ આદિ જુગલિયા મનુષ્ય છે. પોતે જન્મે બેન ને ભાઈ અને પછી થાય પોતે પત્ની ને પતિ. ત્રણ ત્રણ પલ્યોપમનું આયુષ્ય, ત્રણ ગાઉના ઊંચા મેરુ પર્વતની પાસે (હોય છે). ભગવાન તીર્થંકરે કહેલું છે. એ જુગલિયાને કોઈ દિ' રળવું ન પડે. કલ્પવૃક્ષમાં (બધું મળે). એના સુખ પણ થોડા કાળના છે. ત્રણ પલ્યોપમનું, કોઈને બે પલ્યોપમનું, કોઈને એક પલ્યોપમનું. આને સાગરોપમનું (છે). એમ સિદ્ધ કરવું છે ને? વધારે સિદ્ધ કરવું છે એ અપેક્ષાએ. સમજાણું? **'ભોગભૂમિમેં ઉત્પન્ન હુએ સુખકી તરહ થોડે કાલપર્યન્ત ભોગનેમેં આનેવાલા ભી નહીં હૈ.'** આ તો સાગરોપમના સુખની વ્યાખ્યા બતાવવી છે. આમ તો શ્રાવક પલ્યોપમ, બે પલ્યોપમ જાય છે પણ અહીં તો એક ઉત્કૃષ્ટ સુખની વ્યાખ્યા કરવી છે ને!

'વહ તો ઉલ્ટા, સાગરોપમ કાલતક,...' એ સ્વર્ગમાં સાગરોપમ, અસંખ્ય અબજ વર્ષ સુધી ઇન્દ્રિયોના સુખો (રહે છે). આત્માનું ધ્યાન, સમ્યગ્દર્શન કરીને શુભભાવ થયા એના ફળમાં આવું સુખ એને છે. અજ્ઞાનીને પણ આત્માના ભાન વિના શુભભાવથી (પુણ્ય) થાય તો એવું સુખ તો હોય, પણ એની પાછળ એને ધબ્બો નમા... એ સ્વર્ગમાંથી મરીને એકેન્દ્રિય આદિમાં જાય, મરીને ઢોરમાં જાય. સમ્યગ્દષ્ટિ આમાં જાય (નહિ). ન્યાંથી મનુષ્ય થઈને મોક્ષે જાય. કહો, સમજાણું કાંઈ ?

'વહ સુખ ભોગભૂમિમેં ઉત્પન્ન હુએ સુખકી તરહ થોડે કાલપર્યન્ત ભોગનેમેં આનેવાલા ભી નહીં હૈ. વહ તો ઉલ્ટા, સાગરોપમ કાલતક, આજ્ઞામેં રહનેવાલે દેવ દેવિયોંકે દ્વારા કી ગઈ સેવાઓંસે સમય સમય બઢા ચઢા હી પાયા જાતા હૈ.' કહે છે કે, આત્માના જ્ઞાન ને ધ્યાન કરીને અનુભવ કરીને જે શુભભાવથી સ્વર્ગમાં ગયા એને આજ્ઞામાં રહેવાવાળા દેવ દેવીઓ દ્વારા સેવા (મળે છે). ખમ્મા અન્નદાતા! શું જોઈએ? હજારો દેવીઓ, હજારો દેવ એની સેવામાં છે. **'સમય સમય બઢા ચઢા'** બઢા ચઢા એટલે શું? વધતા જ વધતા સુખ, એમ કહે છે. આપણે નથી કહેતા? એક પછી એક સુખનો ..... છે. સમજાણું કાંઈ?

'સ્વર્ગમેં નિવાસ કરનેવાલે પ્રાણિયોંકા (દેવોંકો) સુખ સ્વર્ગવાસી દેવોંકે સમાન હી હુઆ કરતા હૈ.' ઇ તો એના સુખ જેવું એને સુખ (છે). એને આત્માનું સુખ નહિ અને એને ઉપમા મનુષ્યના સુખની દઈ શકાય એવું નથી, એમ બે વાત છે. **'ઇસ પ્રકારસે કહને યા વર્ણન કરનેકા પ્રયોજન યહી હૈ કિ યહ સુખ અનન્યોપમ હૈ.'** એવા ઇન્દ્રિયના સુખ મનુષ્યની

સાથે ઉપમા આપી શકાય નહિ. **'અર્થાત્ ઉસકી ઉપમા કિસી દૂસરેકો નહીં દી જા સકતી. લોકમેં ભી જબ કિસી ચીજકી અતિ હો જાતી હૈ,...'** બહુ વધી જાય **'તો ઉસકે દ્યોતન કરનેકે લિયે ઐસા હી કથન કિયા જાતા હૈ, જૈસે ભૈયા ! રામ-રાવણકા યુદ્ધ તો રામ રાવણકે યુદ્ધ સમાન હી થા.'** એમ કહે છે ને! ઇ તો એના જેવો છે, બાપા! **'रामरावणयोर्युद्धं रामरावणयोरिव।'** મહા ભયંકર બતાવવું હોય ને! ભયંકર યુદ્ધ! રામ-રાવણનું યુદ્ધ તે રામ-રાવણના યુદ્ધ જેવું. એવું યુદ્ધ બીજાનું હોય નહિ. એમ સ્વર્ગનું સુખ સ્વર્ગના સુખ જેવું, બસ એટલું (કહેવું છે).

'અર્થાત્, ઇસ પંક્તિમેં યુદ્ધ સમ્બન્ધી ભયંકરતાકી પરાકાષ્ઠાકો જૈસા દ્યોતિત કિયા ગયા હૈ. ઐસા હી સુખકે વિષયમેં સમજના ચાહિયે.' એટલું સુખના વિષયમાં જાણવું. એ પણ એવું સુખ છે એમ કહેવું છે.

दोहा - इन्द्रियजन्य निरोगमय, दीर्घकाल तक भोग्य।
स्वर्गवासि देवानिको, सुख उनही के योग्य।।५।।

લ્યો! એ ઇન્દ્રિયજન્યથી ઉત્પન્ન થયેલું અને નિરોગતા. ત્યાં તો નિરોગ છે ને! આની જેમ ત્યાં રોગ નથી. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :– ન્યાં પક્ષઘાત ન થાય.

ઉત્તર :– પક્ષઘાત ન થાય. ટાંગો ન્યાં કામ ન કરે એમ ન ચાલે. સમજાણું 'જયચંદભાઈ!' ? પણ આ તો રાડું પાડતા જાય અને પાપ બાંધે, હોં! આ તો આત્માનું ધ્યાન સમ્યગ્દર્શન શુદ્ધ ચૈતન્યની પ્રતીતિ કરી છે, આત્મજ્ઞાનમાં આનંદ માન્યો છે એને હજી શુભરાગ કંઈ બાકી રહી જાય અને પુણ્ય બાંધે એની વ્યાખ્યા છે. સમજાણું કાંઈ?

'સ્વર્ગવાસિ દેવાનિકો, દીર્ઘકાલ તક ભોગ્ય' ઘણાં કાળ સુધી ત્યાં રહે. તે **'સુખ ઉનહી કે યોગ્ય'** લ્યો! હવે એમાંથી શિષ્યે શંકા ઉપાડી. બહુ સુખની વ્યાખ્યા કરીને! આટલું બધું સુખ! ત્યારે હવે આત્માની ભક્તિ અને આત્માનો આનંદ ને ધર્મ શું કરવા કરવો? આત્માની ભક્તિ કરીને શું કામ? આવું સુખ મળે તો બસ છે. સમજાણું કાંઈ? શિષ્યને પ્રશ્ન થયો.

'શંકા :– ઇસ સમાધાનકો સુન શિષ્યકો પુનઃ શંકા હુઈ ઔર વહ કહને લગા- 'ભગવન્! ન કેવલ મોક્ષમેં, કિન્તુ યદિ સ્વર્ગમેં ભી, મનુષ્યાદિકોંસે બઢકર ઉત્કૃષ્ટ સુખ પાયા જાતા હૈ,...' **'કેવલ મોક્ષમેં નહિ...'** એમ કે મોક્ષમાં જ સુખ છે એમ નહિ. આપના કહેવા પ્રમાણે તો મનુષ્યાદિથી અધિક સુખ જોવામાં આવે છે. સ્વર્ગમાં તો બહુ સુખ... બહુ સુખ... બહુ સુખ... ઓહોહો..! **'તો ફિર મુજે મોક્ષકી પ્રાપ્તિ હો જાવે ઇસ પ્રકારકી પ્રાર્થના કરનેસે ક્યા લાભ?'** આત્માનો આનંદ પ્રગટ થાય અને મારી મુક્તિ થાય એનું શું કામ? શિષ્યનો પ્રશ્ન (છે). તમે સુખની બહુ વ્યાખ્યા કરી. મનુષ્યથી પણ વધેલું સુખ! મોક્ષ તો વળી એકકોર રહ્યો. આવું સુખ દેવનું! તો પછી મોક્ષનું કામ શું છે આમાં?

संसार सम्बन्धी सुखमें ही सुखका आग्रह करनेवाले शिष्यको `संसार सम्बन्धी सुख और दुःख भ्रान्त हैं।' यह बात बतलानेके लिये आचार्य आगे लिखा हुआ श्लोक कहते हैं -

वासनामात्रमेवैतत् सुखं दुःखं च देहिनाम्।
तथा ह्युद्वेजयन्त्येते, भोगा रोगा इवापदि।।६।।

अर्थ :- देहधारियोंको जो सुख और दुःख होता है, वह केवल कल्पना (वासना या संस्कार) जन्य ही है। देखो ! जिन्हें लोकमें सुख पैदा करनेवाला समझा जाता है, ऐसे कमनीय कामिनी आदिक भोग भी आपत्ति (दुर्निवार, शत्रु आदिके द्वारा की गई बेचेनी) के समयमें रोगों (ज्वरादिक व्याधियों) की तरह प्राणियोंको आकुलता पैदा करनेवाले होते हैं। यही बात सांसारिक प्राणियोंके सुख-दुःखके सम्बन्धमें है।

विशदार्थ :- ये प्रतीत (मालूम) होनेवाले जितने इंद्रियजन्य सुख व दुःख हैं, वे सब वासनामात्र ही हैं। देहादिक पदार्थ न जीवके उपकारक ही हैं और न अपकारक ही। अतः परमार्थसे वे (पदार्थ) उपेक्षणीय ही हैं। किंतु तत्त्वज्ञान न होनेके कारण-- `यह मेरे लिये इष्ट है-उपकारक होनेसे' तथा `यह मेरे लिये अनिष्ट है-अपकारक होनेसे।' ऐसे विभ्रमसे उत्पन्न हुए संस्कार जिन्हें वासना भी कहते हैं-इस जीवके हुआ करते हैं। अतः ये सुख दुःख विभ्रमसे उत्पन्न हुए संस्कारमात्र ही हैं, स्वाभाविक नहीं। ये सुख दुःख उन्हींको होते हैं जो देहको ही आत्मा माने रहते हैं। ऐसा ही कथन अन्यत्र भी पाया जाता है - `मुंचांगं'

अर्थ :- इस श्लोकमें दम्पतियुगलक वार्तालापका उल्लेख कर यह बतलाया गया है कि `वे विषय जो पहिले अच्छे मालूम होते थे, वे ही मनके दुःखी होनेपर बुरे मालूम होते हैं।' घटना इस प्रकार है - पति-पत्नी दोनों परस्परमें सुख मान, लेटे हुए थे कि पति किसी कारणसे चिंतित हो गया। पत्नी पतिसे आलिंगन करनेकी इच्छासे अंगोंको चलाने और रागयुक्त वचनालाप करने लगी। किन्तु पति जो कि चिंतित था, कहने लगा `मेरे अंगोको छोड़, तु मुझे संताप पैदा करनेवाली है। हट जा। तेरी इन क्रियाओंसे मेरी छातीमें पीड़ा होती है। दूर हो जा। मुझे तेरी चेष्टाओंसे बिलकुल ही आनन्द या हर्ष नहीं हो रहा है।' `रम्यं हर्म्यं'

रमणीक महल, चन्दन, चन्द्रमाकी किरणें (चाँदनी), वेणु, वीणा तथा यौवनवती युवतियाँ (स्त्रियाँ) आदि योग्य पदार्थ भूख-प्याससे सताये हुए व्यक्तियोंको अच्छे नहीं लगते। ठीक भी है, अरे ! सारे ठाटबाट सेरभर चाँवलोंके रहनेपर ही हो सकते हैं। अर्थात् पेटभर खानेके लिए यदि अन्न मौजूद है, तब तो सभी कुछ अच्छा ही अच्छा लगता है। अन्यथा (यदि भरपेट खानेको न हुआ तो) सुन्दर एवं मनोहर गिने जानेवाले

पदार्थ भी बुरे लगते हैं। इसी तरह और भी कहा है :-

'एक पक्षी (चिरबा) जो कि अपनी प्यारी चिरैयाके साथ रह रहा था, उसे धूपमें रहते हुए भी संतोष और सुख मालूम देता था। रातके समय जब वह अपनी चिरैयासे बिछुड़ गया, तब शीतल किरणवाले चन्द्रमाकी किरणोंको भी सहन (बरदास्त) न कर सका। उसे चिरैयाके वियोगमें चन्द्रमाकी ठंडी किरणें सन्ताप व दुःख देनेवाली ही प्रतीत होने लगीं। ठीक ही है, मनके दुःखी होनेपर सभी कुछ असह्य हो जाता है, कुछ भी भला या अच्छा नहीं मालूम होता।'

इन सबसे मालूम पड़ता है कि इन्द्रियोंसे पैदा होनेवाला सुख वासनामात्र ही है। आत्माका स्वाभाविक एवं अनाकुलतारूप सुख वासनामात्र नहीं है, वह तो वास्तविक है। यदि इन्द्रियजन्य सुख वासनामात्र-विभ्रमजन्य न होता तो संसारमें जो पदार्थ सुखके पैदा करनेवाले माने गये हैं वे ही दुःखके कारण कैसे हो जाते? अतः निष्कर्ष निकला कि देहधारियोंका सुख केवल काल्पनिक ही है और इसी प्रकार उनका दुःख भी काल्पनिक है।।६।।

दोहा - विषयी सुख दुःख मानते, है अज्ञान प्रसाद।
भोग रोगवत् कष्टमें, तन मन करत विषाद।।६।।

'સંસાર સંબંધી સુખમેં હી સુખકા આગ્રહ કરનેવાલે શિષ્યકો 'સંસાર સંબંધી સુખ ઔર દુઃખ ભ્રાન્ત હૈં.'' અરે..! શિષ્ય સાંભળ! સંસાર સંબંધી જેટલા પુણ્યના સુખ સ્વર્ગમાં વર્ણવ્યા એ સુખનો આગ્રહ કરવાવાળા શિષ્યો, એ સંસાર સંબંધી સુખ-દુઃખ તારી ભ્રાન્તિ છે. પરમાં સુખ-દુઃખ માનવું એ ભ્રમણા (છે). ઓહોહો..! ઊડાડી દીધું બધું ઘડીકમાં. એ તો આવે છે, મનુષ્ય કરતાં બીજું (હોય છે), એવી વાત જરી વચમાં બતાવી પણ તું માન કે ન્યાં યથાર્થ સુખ છે. એવી માન્યતા તો બહિરાત્મ મિથ્યાદૃષ્ટિની હોય છે. શુભ ઉપયોગમાં સુખ મળે એ સુખ માને એ તો મિથ્યાદૃષ્ટિ માને છે, એમ અહીંયાં કહે છે. સમજાણું કાંઈ?

'સંસાર સંબંધી સુખમેં હી સુખકા આગ્રહ કરનેવાલે...' જુઓ! સુખમાં જ આગ્રહ. ન્યાં સ્વર્ગમાં સુખ છે ને! મનુષ્ય કરતાં ઘણું છે ને! એવા આગ્રહ કરવાવાળા શિષ્ય **''સંસાર સંબંધી સુખ ઔર દુઃખ ભ્રાન્ત હૈં.' યહ બાત બતલાનેકે લિયે આચાર્ય આગે લિખા હુઆ શ્લોક કહતે હૈં :–'**

वासनामात्रमेवैतत् सुखं दुःखं च देहिनाम्।
तथा ह्युद्वेजयन्त्येते, भोगा रोगा इवापदि।।६।।

'અર્થ :– દેહધારીયોંકો...' જે આ દેહ–માટીના ધરનાર જે જીવો છે (તેમને) **'જો સુખ**

ઔર દુઃખ હોતા હૈ, વહ કેવલ કલ્પના (વાસના યા સંસ્કાર)જન્ય હી હૈ. દેખો !' સમ્યગ્દષ્ટિ તો આત્મામાં જ આનંદ માને છે. સ્વર્ગમાં હોય તો આત્મામાં આનંદ માને, પરમાં આનંદ માનતો નથી. મનુષ્યમાં ચક્રવર્તી તરીકે સમકિતી હોય. 'ભરત' ચક્રવર્તી લ્યોને! ભગવાનના પુત્ર 'ઋષભદેવ'ના પુત્ર. 'ભરત ઘરમાં વૈરાગી' આવે છે કે નહિ? અમારું સુખ અહીં (અંતરમાં) છે. એ રાણીઓમાં નથી, રાજમાં નથી, આબરુમાં નથી, કીર્તિમાં નથી. અમારું સુખ તો અંતર આત્મામાં છે. એમ સમ્યગ્દષ્ટિ ધર્મી આત્મામાં આત્માનું સુખ માને છે. અજ્ઞાની બહારના સુખના વિષય આદિ ભોગના સુખને સુખ ભ્રાન્તિથી, ભ્રમણાથી માને છે. ઓહોહો..! સમજાણું કાંઈ?

'કેવલ કલ્પના જન્ય હી હૈ.' જુઓ ભાષા! **'કેવલ કલ્પના (વાસના યા સંસ્કાર)...'** કેવળ (એટલે) નથી અને કેવળ કલ્પનાથી માને છે, એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ? પહેલા સ્વર્ગના સુખનું વર્ણન ખૂબ કર્યું. કેવળ કલ્પના છે. પ્રભુ! આત્મા અતીન્દ્રિય આનંદનો પિંડ આત્મા છે. એવા આનંદને છોડી અજ્ઞાની વિષયના ઇ સ્વર્ગના, એ ચક્રવર્તીના કે દેવના કે મનુષ્યના એમાં કલ્પના–વાસના, વાસ– ખોટી ગંધ ગરી ગઈ છે. એ એને સંસ્કાર અજ્ઞાનના થઈ ગયા છે. સમજાણું કાંઈ?

'દેખો! જિન્હેં લોકમેં સુખ પૈદા કરનેવાલા સમજા જાતા હૈ,...' જેને લોકમાં સુખ પેદા કરવાવાળું જાણવામાં આવે છે. **'ઐસે કમનીય કામિની આદિક ભોગ ભી...'** કમનીય નામ સુંદર અને રૂપાળી કામિની નામ સ્ત્રી અને લક્ષ્મી, મકાન અને આબરુ આદિ છે ને બધું? મકાન આમ પાંચ પાંચ લાખ, દસ દસ લાખના મકાન હોય, સુંદર સ્ત્રી હોય, ખાવા-પીવાના (સાધનો) હોય, રેશમી ગાદલા હોય, ખાવા-પીવાને આમ લાડું ને પતરવેલીયા ને શીખંડ-પુરી બનાવ્યા હોય. પણ કહે છે કે, એમાં જો એને અંદર કંઈક દુઃખ–ચિંતા હોય તો (કહે) મજા ન પડી. સમજાણું કાંઈ?

'ઐસે કમનીય કામિની આધિક ભોગ ભી આપત્તિ (દુર્નિવાર, શત્રુ આદિકે દ્વારા કી ગઈ બેચેની)...' જુઓ! એમાં કંઈ એવું થઈ ગયું અંદરમાં... આહાહા..! (તેવા સમયે) **'રોગોં (જ્વરાદિક વ્યાધિયોં) કી તરહ પ્રાણિયોંકો આકુલતા પૈદા કરનેવાલે હોતે હૈં.'** લ્યો! **'ભોગ ભી આપત્તિકે સમયમેં...'** આપત્તિ વખતે સમજાણું? **'(દુર્નિવાર, શત્રુ આદિકે દ્વારા કી ગઈ બેચેની)...'** બધું સાધન (હોય).... એ.. દુશ્મન આવ્યો. સમજાણું? 'રાણપુર'માં નહિ તમારે? રાજા કિનારો રમતો હતો, દરબાર રમતો હતો એમાં શત્રુ આવ્યો. ચોપાટ રમતો હતો. 'અરે..! રાજા આ કટક આવ્યું કિનારે' કિનારો નાનું ગામ છે, 'રાણપુર' પાસે છે. પેલી કોર છે ને કિનારો? 'આ કટક આવ્યું કિનારે, શું મજા કરે?' હેં..! ઘરે અનેક રૂપાળી સુંદર રાણીઓ. ઉભો થયો. હેં... જુઓ! આ ધૂળ ઉડે. આવ્યું આ, હોં! આ બધાને લઈ જઈને રાણીઓને લઈ જશે. ઉઠ્યો, પછી ભાગ્યો. ચિંતા.. ચિંતા.. ચિંતા.. હાય! હાય! પાછળ કહી

ગયો કે, ત્યાં જો મારી ધજા પડે તો સમજવું કે હું હારી ગયો. કુદરતે એવું થયું કે ન્યાં ગયો. ધજા તો ન્યાં કો'કે પાડી. આ લોકોએ જાણ્યું કે ઓહો..! પડ્યા. રાણીઓ કૂવામાં પડી. ધબ.. ધબ.. કૂવો છે ને માથે? ઘણો મોટો કૂવો છે. રાણીએ જાણ્યું કે રાજા ગયા, હારી ગયા. હવે આ તાબે કરશે. જીવતી રાણીઓ કૂવામાં (પડી). જુઓ ચિંતા! ઘડીકમાં હખ હતું ને ઘડીકમાં (દુઃખ આવી ગયું). સમજ્યા ને? 'રાજા રમતું મેલ કટક આવ્યું કિનારે' એમ કીધું. એલા રાજા મૂક રમત. આ જો કટક આવ્યું કિનારે. રાણીઓ લઈ જશે, રાજને ઉપાડી જશે. ચિંતા... ચિંતા... ચિંતા... ચિંતા...

કહે છે, એવા સમયમાં દુર્નિવાર શત્રુ આદિ (એટલે) વારી ન શકાય એવા સમયમાં, હોં! એવા કાળમાં શત્રુ આદિ. શરીરમાં રોગ આદિ (આવે), લ્યોને! **'(જ્વરાદિક વ્યાધિયોં)કી તરહ...'** એ રોગ જેમ આવે ને એને સુખ લાગે એવા. **'પ્રાણીયોંકો આકુલતા પૈદા કરનેવાલે હોતે હૈં.'** સમજાણું? એમાં અત્યારે તો આ ચિંતાઓનો પાર ન મળે. આ કાળાબજાર ને જુઓને અત્યારે તો ક્યાંય હખ ન મળે. અરે..! એને કેમ પેલો સરકાર ક્યાંક પકડશે, શું કરશે? પાંચ લાખ પેદા કર્યા એ બતાવ્યા નથી. હવે શું કરે? બતાવે તો ચોરાશી હજાર લઈ જાય. એમ કાંઈક કહે છે ને! આપણને બહુ ખબર નથી, હોં! એવું કહે છે. એક લાખમાં ચોરાશી હજાર જાજા કહે તો. દસ લાખ પેદા કરે છે. થોડું બહું આવે થોડું ઘણું. હાય! હાય! હવે શું કરવું આમાં? ચિંતા... ચિંતા... ચિંતા... બધા પૈસાવાળા પણ અંદરથી ચિંતામાં મુંઝાઈ ગયેલા મૂઢ થઈ ગયેલા હોય, હોં! ઇ મફતના બહારમાં (સુખી) લાગે.

મુમુક્ષુ :– મોટર છે.

ઉત્તર :– મોટર હોય તો શું કરે? કીધું ને અંદર જ્વાળા સળગતી હોય. બહારમાં મોટી લાખની મોટર હોય. શું કરશે, શું કરશે, કેમ પકડાશે, પકડશે. અબજોપતિને પાછળ બારણે ભાગી જવું પડે. અરે..! પકડી નાંખે તો એવો પકડે (કે) વાર પણ ન લાગે. એમાં તારા પૈસા-બૈસા પડ્યા રહે. ઇ પ્રાણીઓને આકુળતા પેદા કરવાવાળા સુખ છે, ભાઈ! રોગની પેઠે, હોં! રોગ. એ બધી ભોગ આદિ સામગ્રી (આકુળતા ઉત્પન્ન કરનારી છે).

'યહી બાત સાંસારિક પ્રાણિયોંકે સુખ-દુઃખકે સમ્બન્ધમેં હૈ.' લ્યો! ઇ અનુકૂળતા દેખાય ત્યાં એવા વિઘન આવે, કોઈ ચિંતા આવે, શરીરમાં ક્ષય રોગ લાગુ પડી ગયો. હાય! હાય! હવે? એક જણાને કહ્યું, ૪૮ વર્ષે નવી પરણ્યો. સમજ્યા ને? અને કેન્સર થયું. દસ લાખ રૂપિયા. આ તો ઘણા વર્ષની વાત છેં, હોં! દસ લાખ રૂપિયા, ૪૮ વર્ષે પરણ્યો અને કેન્સર (થયું). ડૉક્ટરને કહે, ભાઈસાહેબ બીજાને કહીશ નહિ, હોં! મને કહેજે હું પચવી લઈશ. બહાર કહીશ નહિ, હોં! આ બૈરાં છે, છોકરા નાના છે. બધા રાડ નાખશે. ૪૮ વર્ષની ઉંમર, ક્ષયમાં મરી ગયો. સમજાણું કાંઈ? 'ડુંગરશીભાઈ!' 'ડુંગરશી ગુલાબચંદ'! 'લીમડી... લીમડી' 'ડુંગરશી ગુલાબચંદ સંઘવી' ૪૮ વર્ષે પૈસા થઈ ગયેલા ઘણા. દસ લાખ રૂપિયા

તે દિ' આ તો ચાલીસ વર્ષની વાત છે. નવી પરણેલા ને પૈસાવાળા માણસ, આબરુ મોટી. વીશા શ્રીમાળી. ડૉક્ટર કહે, કેન્સર થયું છે. હેં...! નભવાના નહિ. હાય! હાય! આ બંગલાનું શું કરવું, પૈસાનું શું કરવું? જેવું થાવું હશે એવું થાશે પણ બહાર વાત કરીશ નહિ. અંતે દેહ છૂટી ગયો. બિચારા આવતા, હોં! (સંવત) ૧૯૮૨ નું ચોમાસુ ત્યાં 'વઢવાણ'માં હતું ને! ત્યાં આવે. 'લીમડી'થી વ્યાખ્યાન સાંભળવા (આવે), હોં! ૧૯૮૨ ના ચોમાસામાં 'લીમડી'થી વ્યાખ્યાન સાંભળવા આવે.

કહે છે, એ બધા સુખો સંસારીને રોગ સમાન સુખ-દુઃખ લાગે. એ વખતે રોગ જેવા લાગે કહે છે. જ્યારે ચિંતા આવી હોય તો હાય! હાય!

મુમુક્ષુ :- દેવને આવી ચિંતા નથી આવતી.

ઉત્તર :- ઇ તો કીધું ને. અહીં તો એક સાધારણ વ્યાખ્યા કરી છે. ભલે દેવને નથી પણ આ તો સાધારણ વ્યાખ્યા છે ને! દેહધારીના સુખ એવા છે. એને મૃત્યુ આવે ત્યારે લ્યો! દેવને એમ ખબર પડે કે આ માળા કરમાણી. હાય! હાય! આવા તો કેટલાય દેવ અહીંથી જાય છે, તું કાંઈ નવો નથી. ક્યાં જાશું? ભાઈસા'બ અહીંથી તો કો'ક મરીને એકેન્દ્રિયમાં જાય છે કાં ઢોરમાં જાય છે. દેવને જ્યાં ટાણા આવે, આયુષ્ય પૂરું થાય, માળા કરમાયેલી દેખાય, શરીરનું તેજ ન દેખાય. આ શું થયું? કે આયુષ્ય પૂરું થવા આવ્યું. હવે? અસંખ્ય અબજો વર્ષ અહીં રહ્યો હોય. જાઈશ ક્યાં? ઢોરમાં. હેં...! અર..ર..ર..! આ તિર્યંચની, આ ગધેડીને કુંખે, હાથણીને કુંખે (જાય). પછી રોવે. એ દેવ. અરે..! આ કરતાં એકેન્દ્રિયમાં ઉપજીએ તો સારું, એમ વિચાર કરે. આ નવ મહિના ગર્ભમાં રહેવું પડશે, અર..ર..! આ અસંખ્ય અબજ વર્ષ અહીં (રહ્યા). આ કરતાં તો (એકેન્દ્રિયમાં જઈએ તો સારું). ઇ મરીને એકેન્દ્રિયમાં જાય. આહાહા..! પૃથ્વીમાં હીરામાં જાય, કોઈ સુગંધી પાણીમાં જાય, વનસ્પતિમાં કોઈ ફૂલ-ફળમાં જાય. દેવ મરીને (ત્યાં) જાય. એમાં છે શું? ધૂળ. સમજાણું કાંઈ? આહાહા..!

એ આત્મામાં આનંદ છે, બાપુ! બીજે ક્યાંય છે નહિ. એ તારા શુભભાવ કર્યા હોય તોપણ સ્વર્ગમાં સુખ છે નહિ એમ સિદ્ધ કરે છે. સમજાણું કાંઈ? બહારની જરી સગવડતા ઓછી થાય ત્યાં રાડેરાડ પાડે, હોં! જરી સગવડતા આવે ત્યાં તો ફૂલી જાય. ફાલ્યો ફૂલી-ફળી જાય... ઓહોહો..! શું છે પણ? સનેપાત છે સનેપાત.

કહે છે, સુખ તો આત્મામાં છે, ભાઈ! એ શુભભાવ કર્યા, સમકિતીને આવ્યા, એને શુભભાવના ફળ આવ્યા પણ એમાં સુખ માનતો નથી. અજ્ઞાનીને (એમ થાય), હાય! હાય! શરીર સારા હતા (ત્યારે) કર્યું નહિ. હવે આ થયું. ચિંતા.... ચિંતા.... ચિંતા... બળે, સળગે અને નરકમાં ચાલ્યા જાય. નરક અને નિગોદ.

'વિશદાર્થ :- યે પ્રતીત (માલૂમ) હોનેવાલે જિતને ઇંદ્રિયજન્ય સુખ વ દુઃખ હૈં, વે સબ વાસનામાત્ર હી હૈં.' લ્યો! એ પૈસામાં, સ્વર્ગમાં, મનુષ્યમાં, ચક્રવર્તીમાં બધે જે કંઈ ઇન્દ્રિયજન્ય

સુખ-દુઃખ છે... જુઓ! સુખ-દુઃખ બેય લીધા, હોં! આ રોગ આવ્યો, પ્રતિકૂળતા આવી એ દુઃખ છે, ઇ પણ વાસનામાત્ર છે. એ દુઃખ છે જ નહિ. તારી માન્યતામાં દુઃખ છે. રોગ આવ્યો, પ્રતિકૂળતા આવી (તો) કહે છે, એ દુઃખ નથી. તારી કલ્પનામાં (આવે છે કે) મને દુઃખ આવ્યું. એ તારી માન્યતામાં દુઃખ છે. અને અનુકૂળતા આવે ને સુખ છે. એ તારી કલ્પનામાં સુખ તેં માન્યું છે. (સુખ) છે નહિ. આહાહા..!

'વે સબ વાસનામાત્ર હી હૈં. દેહાદિક પદાર્થ ન જીવકે ઉપકારક હી હૈં ઔર ન અપકારક હી.' જુઓ! શરીર, સ્ત્રી, કુટુંબ, મકાન, પૈસા એ નથી જીવને ઉપકારક (અર્થાત્) એ ઉપકાર કરવાવાળા નથી. આ દેહ ઉપકાર કરવાવાળો નથી? ઘણાં કહે છે ને? ઉપકાર કરે છે. શાસ્ત્રમાં 'તત્ત્વાર્થસૂત્ર'માં આવે કે, ઉપકાર કરે, આમ કરે, તેમ કરે. એ તો નિમિત્ત થાય એની વાત છે. એ તો પુદ્‌ગલની વાત છે.

દેહાદિક પદાર્થ–આ શરીર, વાણી, આ બહારના પૈસા, મકાન, બાયડી, છોકરા, કુટુંબ, લક્ષ્મીના હીરાના ઢગલા એ પદાર્થ ઉપકારક નથી અને અપકારક પણ નથી. એ નુકશાન કરવાવાળા પણ નથી અને લાભદાયક પણ નથી. સાચી વાત હશે ? આ શરીરમાં રોગ (આવે) એ કાંઈ નુકશાનકારક નથી એમ કહે છે. અને શરીરમાં નિરોગતા તે ઉપકારકારક લાભદાયક નથી એમ કહે છે. સમજાણું 'જેચંદભાઈ!'? વાંચો તો ખરા, નીચે તો જુઓ. એ દેહાદિક.. છે બીજી લીટી? દેહ એટલે શરીર. આદિ એટલે સ્ત્રી, લક્ષ્મી, આબરુ, કીર્તિ, ટોપી, મકાન, હીરા, માણેક, ઝવેર ને મોટર એ ન જીવને ઉપકારક (છે). એ ઉપકાર કરવાવાળા છે નહિ. તેમ દેહાદિક ન અપકારક–એ નુકશાન કરવાવાળા નથી.

મુમુક્ષુ :– ઇ તો સાજા દેહની વાત છે ને! માંદા દેહને ...

ઉત્તર :– પણ બેય દેહની વાત (છે). આખો દેહ લીધો ને પછી પ્રશ્ન (ક્યાં છે). તેથી તો પહેલા બે પ્રશ્ન કર્યા. નિરોગ દેહ આત્માને ઉપકારક નથી. સરોગ દેહ આત્માને અપકારક નથી. બેયની વ્યાખ્યા છે કે શું વ્યાખ્યા છે અહીં? એમ લક્ષ્મી પાંચ-પચ્ચીસ લાખ મળી એ આત્માને ઉપકારક નથી અને નિર્ધનતા એ આત્માને નુકશાનકારક નથી. આહાહા..! આ છોકરા સારા પાક્યા, આઠ મોટા જોદ્ધા જેવા. છ છ હાથના લાંબા ને યુરોપિયન જેવા. એ આત્માને નુકશાનકારક નથી અને લાભદાયક નથી. શત્રુ જેવા છોકરા પાકે તો કહે છે કે, નુકશાનકારક એ નથી. એમ અહીં તો કહે છે. પરદ્રવ્ય આત્માને નુકશાનકારક નથી.

મુમુક્ષુ :– ...

ઉત્તર :– આ ભ્રમણા ખોશી ઘાલી છે એણે એમ કહે છે ને આ. નાખી એણે, ક્યાંથી ગરે? નાકમાં વિષ્ટાનો ગુંગો નાખ્યો. ગોળી!

ભમરો હતો ને? ભમરો. (એને થયું) લાવને કે આ મારા જેવો લાગે છે. વિષ્ટાની ગોળીવાળો હતો ને! ભમરો કહે, ચાલને મારા ફૂલમાં. ગુલાબના ફૂલ ઉપર લાવ્યો. લાવ્યા

પછી કહે, એલા કેવી સુગંધ છે? પેલો ભમરો કહે, જુઓ! અહીં બહુ સુગંધ છે. એ કહે, એવીને એવી લાગે છે. આ શું? નાકમાં જુએ તો નાની મગ જેટલી વિષ્ટાની ગોળી લાવેલો અને ગુલાબ ઉપર બેઠેલો એટલે ગંધ આવે વિષ્ટાની, ગુલાબની ગંધ આવે નહિ. સમજાણું કાંઈ?

એમ ભ્રમણા નાંખીને જુએ છે માટે એને ખબર પડતી નથી. અપકારક ઉપકારકને માનનારી ભ્રમણા છે. એ ભ્રમણાની ગોળી ઘાલી છે એણે. કોઈ પરપદાર્થ અપકારક ઉપકારક છે નહિ. આત્માનો આનંદ તે ઉપકારક છે અને રાગ-દ્વેષ તે આત્માને નુકશાનકારક છે. બાકી કોઈ બહારમાં ઉપકારક ને અપકારક છે નહિ. એમ એણે શ્રદ્ધા કરીને આત્માનું જ્ઞાન કરવું. વિશેષ કહેશે... (શ્રોતા :– પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)